

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՄԱԼԽԱՍԵԱՆ

1857 — 1947

Սովետ. Հայաստանին եկած լուր մը կը գուժէր մահը յայտնի մտաւորական Ստեփանոս Մալխասեանի: Մեր ժամանակակից գրականութեան արժեքաւոր ղեկներէն մին էր որպէս լեզուագէտ, բանասէր, պատմագէտ ու նաև երկարամեայ ուսուցիչ: Մնած է 1857-ին, Ախալցխա, արևմտաւոր ընտանիքէ մը: Նախապէս աւարտած է ծննդավայրի ծխական դպրոց, ապա հետևած դասառի պետական առևտրական դպրոցին: 1875-ին կը մահէ Գեղարքան ձեմարանը, որուն անդրանիկ աստիճանին եղաւ: 1878-ին կը մեկնի փեթերոպոլսկ, հայագիտութեան հետեւելու, երեք տարի ետք, 1881-ին, կամքէ անկախ պատահաւով ձգցն դպրոցը՝ զբաղելու համար ուսուցչութեամբ և գրականութեամբ: Երկար տարիներ պաշտօնավարած է Թիֆլիսի Ներսէսեան բարձրագոյն վարժարանին մէջ, ու անկէ զուրկ ալլելալ պաշտօնին վարժարանները:

Մալխասեանի գիտական գործունէութիւնը առաւելապէս կապուած է իր կրթական աշխատանքին: Կազմած է քանի մը գաղափարներ գրաբարի ուսուցման համար, և Դարբնթագ Հայ Հիմ Մանկագիտութեան, որոնք շատ մը տղաքրուկներուն արժանացած են:

Մալխասեան եղած է հայ հին մատենագրութեան դասախոս և հմուտ մասնագէտը: Մեծ աշխատանք կատարած է նախնեաց մատենագրութեան ուսումնասիրութեան ուղղութեամբ, լոյս ընծայելով յատուկ գործեր՝ Մովսէս Խորենացիի, Սեբեոսի, Փաւստոսի և ուրիշներու մասին:

Ան հետաքրքրուած է մեր հին մատենագրութեան գիտական հրատարակութեան կարգով: Իր նախածննդութեամբ և հնագուցեալ Մանուկ Արեղեանի և ուրիշներու աշխատակցութեամբ՝ 1912 թուին Թիֆլիս, հիմը դրուեցաւ Պատմագիտ. Հայոց անհումով մատենաշարի մը, և ի լոյս ընծայեց Մ. Խորենացիի, Աղաթանգեղոսի և Զաքար փարպեցիի գործերուն գիտական հրատարակութիւնը, ալլելալ ձեւագիրներու բաղդատութեամբ: Դայ 1914ի համաշխարհային պատերազմը պատճառ եղաւ որ այդ գեղեցիկ ձեւնարկը դադրի:

Մալխասեան մեծ ծառայութիւններ մատուցած է մեր թարգմանական գրականութեան: Ան թարգմանած է 90-ական թուականներուն, Շէյքսպիրի՝ Արալ Լիքը և Մալպետ Թատերախաղը, նաև թարգմանած է Գ. Էպերսի՝ Մարդ եմ վէպը:

Հայաստանի Սովետականացումէ յետոյ՝ նուիրուեցաւ ամբողջութեամբ բանասիրութեան:

1922 թուին ձեւնարկեց իր նշանաւոր Բացատրական բառարանի պատրաստութեան, որ 1944-ին մամուլի յանձնուելով՝ վերջացաւ յաջորդ տարին, չորս պատմականի հատորներով:

Ճառարանի աշխատանքին հետ միասին լոյս տեսն նաև յաջորդաբար շարք մը արժեքաւոր գործեր: — 1939-ին Սեբեոսի Հայոց պատմութիւնը, նոր ուսումնասիրութեամբ մը, 1940-ին Մովսէս Խորենացիի աշխարհաբար թարգմանութիւնը, ընդարձակ յառաջարկումով ու բաղմամբի ծանօթագրութիւններով, նաև Ամիր Տօվլաթի մասնագիտ. բժշկին Օգտակար բժշկութիւն գործը, բաղմամբի անդունտին տար շատ հմուտից ուսումնասիրութիւնը, որուն նպատակն էր վերջնապէս որոշել Խորենացիի աղբալը գարալըները: Այդ գործը հայագիտութեան արժեքաւոր գործերէն մէկն է:

Մալխասեանի գիտական գործերուն թագն ու պսակն է զուրկ գործոցն է իր ճառահատոր Բացատրական բառարանը, որ կը գերազանցէ ցարդ գտնուած նոյն տեսակի գործերը, նոյնիսկ վնենտիկի Միխիթրեաններուն շերտից վարդապետաց կազմած հսկայ երկհատոր բառարանը:

Նոյն ամէն մէկ բառի ծագումն է հին ու նոր հնարանութիւնը կը տուի: Բառարանը գործածելի է և աշխարհաբարի և գրաբարի, և ամէն մէկ բառի փոփոխութիւնը կուտայ հնագոյն ժամանակներէն մինչև մեր օրերը: Բառերու նշանակութիւնը՝ մէջբերուած մէկ կամ աւելի օրինակներով կը հաստատուի:

Վերջերս պատրաստեց ու տպագրութեան յանձնեց Փաւստոս Բիւզանդացիի Հայոց պատմութիւն գործին աշխարհաբար թարգմանութիւնը, ընդարձակ յառաջարկումով և ծանօթութիւններով, Գաղարատած է նաև Սիմոն Կարթուկիոսի Ջամիլի ուսերէն թարգմանութիւնը:

Իր ձեռագիրներուն մէջ կայ ներկայիս կարեւոր գործ մը՝ Ախալցխայի շրջանի վերաբերող ու այդ տեղի գաւառաբարձութիւնը զուտած 140 առանձններու և աւանդութիւններու հաւաքածուն:

Մալխասեանի մահով հայ շահայթը կը կորսնցնէ գիտական մեծ բանասէր մը, լայն հմուտութիւն ունեցող պատմագէտ մը, հմուտ լեզուագէտ թարգմանիչ մը: Մէկ խոսքով՝ հայ գրականութիւնը կը կորսնցնէ գէմը մը որ իր յետին ճանճարն անգամ տուած է հայ մշակոյթին:

Հանգիստ իր յգնարեկ սոգօրներուն: